

INTRODUCCIÓ

1. L'ENTORN GEOGRÀFIC

El títol d'aquest treball és bastant explícit pel que fa als continguts. És un treball que vol investigar les primeres projeccions i l'assentament del fenomen cinematogràfic als pobles de la comarca del Tarragonès. Vol recuperar la memòria de les primeres sales de cinema i de les persones que van portar el cinema més enllà de la ciutat a la resta de la geografia del Tarragonès. Però, a més, és un estudi que vol esbrinar com el cinema va anar penetrant als pobles i quan i com es va anar assentant fins a convertir-se en el gran fenomen lúdic del segle xx.

Per entendre la difusió del cinema, especialment en els primers anys, és important tenir present determinats aspectes geogràfics i de comunicacions. Així, estudis com els de Jon Letamendi i Jean-Claude Seguin (2004, p. 342-347) sobre els inicis del cinema a Catalunya posen de manifest la importància del ferrocarril i la influència del nombre d'habitants en la difusió de les primeres projeccions cinematogràfiques per Catalunya. Per això, creiem necessari fer una breu introducció al medi geogràfic on se circumscriu aquest estudi.

1.1. MEDI FÍSIC

La comarca del Tarragonès¹ té una superfície de 317,4 km² i estava habitada per 251.282 persones el 2012. La comarca es divideix en 22 municipis i un simple cop d'ull al mapa de la divisió municipal ens permet

¹ No creiem que sigui aquí qüestió de donar una extensa bibliografia de llibres de referència sobre la geografia i la composició de la comarca del Tarragonès, per la qual cosa hem optat simplement per donar una referència general que ens ha servit de base per realitzar aquesta breu introducció geogràfica, una referència realitzada per professors de la Universitat Rovira i Virgili i que a més conté una bibliografia d'altres llibres destacats. Aquest llibre és ROQUER, Santiago (coord.) (1993): *Comarques de Tarragona*. Tarragona: Diari de Tarragona, Diputació de Tarragona. Concretament el primer capítol realitzat per Eugenio Cobertera i Santiago Roquer està dedicat a la comarca del Tarragonès (p. 9-32).

veure una de les seves característiques essencials: tota la comarca gira entorn de la ciutat de Tarragona. Tarragona és l'extensió municipal més gran i la ciutat amb més habitants. A més, Tarragona és la capital de la comarca i de la província, la seu administrativa de l'estat i de l'església i l'eix central de comunicacions tant ferroviàries com per carretera i per mar amb el seu port. Una capitalitat i una importància indiscutibles no només per motius demogràfics i econòmics, sinó també històrics en ser l'eix central i administratiu del territori des de l'època romana. A partir d'aquesta centralitat de Tarragona podem dividir la comarca en tres àrees diferents:

- 1) Els pobles de la costa i de l'interior al nord de Tarragona, que són Roda de Berà, Creixell, la Pobla de Montornès, la Nou de Gaià, Torredembarra, Altafulla, la Riera de Gaià, Vespella de Gaià i Salomó. Municipis, a més, vinculats judicialment amb el Vendrell.
- 2) Els pobles de l'interior al nord de Tarragona des de Constantí a Renau passant per Vilallonga del Camp, el Morell, la Pobla de Mafumet, Perafort, els Pallaresos, la Secuita i el Catllar. Municipis que, a diferència dels anteriors, estan vinculats judicialment amb Tarragona.
- 3) Els pobles al sud-oest de Tarragona, que són Salou, Vila-seca i la Canonja. Municipis que a part de tenir una vinculació judicial i en altres àmbits geogràficoadministratius amb Tarragona, tenen importants vinculacions humanes i socials amb Reus.

Una composició municipal que ha sofert diverses alteracions i en la qual diversos municipis tenen, dins del seu terme municipal, altres nuclis de població que veurem detalladament més endavant. La comarca, com a tal, es crea durant la Segona República i els tres canvis més destacats d'aquesta configuració inicial són la pèrdua dels municipis de Bonastre (incorporat al Baix Penedès) i els Garidells (incorporat a l'Alt Camp) i la segregació de Salou de Vila-seca el 1989. A banda d'aquestes incidències s'ha de remarcar la desaparició del municipi de Tamarit de Mar, agregat a Tarragona el 1950, i l'agregació el 1964 i la seva posterior segregació el 2010 de la Canonja respecte de Tarragona. Malgrat totes aquestes alteracions, l'estudi s'ha fet sobre els 22 municipis existents actualment, els que es poden apreciar en el següent mapa:

Una segona característica és la diferència entre la costa i l'interior. La comarca té una àmplia línia costanera de la qual s'aprofiten els municipis de Roda de Berà, Creixell, Torredembarra, Altafulla, Tarragona, Vila-seca i Salou i que és un dels seus motors econòmics a través del turisme de platja. Aquesta àmplia línia costanera està dividida en tres àrees marcades per la desembocadura dels rius Francolí i Gaià, que penetren en tot l'interior del territori, que té un pendent suau més accentuat cap al nord-est que cap al sud. Això fa que la zona del sud-oest, més enllà del riu Francolí, sigui bastant plana amb petits turonets. La zona entre els rius és més accidentada pels barrancs però amb turonets de poca altura. Finalment, la zona més enllà del riu Gaià té la part més elevada de la comarca per la presència del principi del massís de Bonastre a les zones de Salomó i Vespella de Gaià. Tot això emmarcat en un clima mediterrani temperat pel mar que comporta una deficiència hídrica, especialment a l'estiu, i un territori assotat, de tardor a primavera, per un vent de mestral destacat però no exagerat. Per tant, un espai geogràfic que a principis del segle xx es podia dividir en quatre àrees bàsiques:

- 1) Una àrea urbana remarcable com és Tarragona.
- 2) Una àrea costanera verge o esquitxada per aiguamolls.
- 3) Una àrea plana i agrícola.

4) Una àrea muntanyosa al voltant dels municipis de Salomó, Vespella de Gaià, el Catllar i Renau.

Aquesta breu descripció geogràfica no és una descripció gratuïta, sinó que aquest entorn geogràfic determina en part les comunicacions i en part el desenvolupament econòmic de cadascun dels municipis, especialment a principis del segle xx, i això ajuda a entendre el desenvolupament del cinema en aquests municipis.

1.2. COMUNICACIONS

Un dels aspectes geogràfics que destacàvem al principi com a element important a tenir en compte a l'hora d'entendre el desenvolupament dels inicis del cinema era el de les infraestructures de comunicació del territori a estudiar. La ciutat de Tarragona constitueix un punt fonamental de comunicació entre Barcelona i València i del mar cap a Saragossa i Aragó. Per tant, tota la comarca està molt ben comunicada per via terrestre (ferrocarril i carreteres), aèria i marítima. En el cas marítim destaca el port de Tarragona, que ha esdevingut —a partir de la creació de la refinaria de petroli— un dels ports més importants d'Espanya en tràfic de mercaderies. Creat al segle xviii, ha estat el motor econòmic de la ciutat al llarg d'aquests segles, compaginant un doble vessant de port de mercaderies i port pesquer. La seva influència econòmica s'estén per tot el Camp de Tarragona.

Pel que fa a les comunicacions aèries, l'aeroport de Reus exerceix en essència de via de comunicació de tota la zona del Camp de Tarragona. Però aquesta via de comunicació, en la seva vessant de mercaderies i passatgers, és molt més recent. Tot i ser creat als anys trenta sobre una base militar important, no fou fins als anys cinquanta i, especialment, a partir del boom turístic dels anys seixanta i setanta que no desenvoluparia una tasca civil destacada. La proximitat de l'aeroport de Barcelona li va restar importància fins a la recent reactivació de la seva activitat.

En canvi, les comunicacions terrestres sempre han tingut una importància fonamental en el desenvolupament social i econòmic de la comarca des del temps dels romans. En essència l'estructura de comunicació romana de la Via Augusta perfila la base de la comunicació terrestre de carretera i ferrocarril. En el cas del ferrocarril, implantat a la zona cap a finals del segle xix, l'eix essencial de comunicació Barcelona-Tarragona-Tortosa-València s'estén, a partir de Tarragona, en un ramal cap a Reus-Móra-Saragossa com a conseqüència de la importància que a finals del segle xix tingué la ciutat de Reus a Catalunya. D'altra banda, aquest eix essencial a partir de Sant Vicenç s'estengué en un ramal per Roda de Berà-Valls-Lleida. Aquesta

última branca tenia, a més, a principis del segle xx una connexió Roda de Berà-Reus, ara en desús.

Pel que fa a la trama viària s'ha anat desenvolupant i millorant al llarg dels anys al mateix temps que s'estenia l'ús de l'automòbil. Però l'eix viari principal segueix sent la Via Augusta, bé mitjançant l'N-340, l'autopista AP-7 o la recentment inaugurada i inacabada autovia A-7, que ha de connectar Barcelona amb València passant per tots els pobles de la costa de la comarca de Tarragona. A partir de Tarragona hi ha dos eixos viaris en direcció a Reus i Valls. Aquests dos eixos són l'N-420, que connecta Tarragona i Reus, per després anar cap a Aragó per Móra i Alcanyís, i l'N-240, que connecta Tarragona amb Valls, per endinsar-se després cap a l'interior de Catalunya cap a Lleida i Saragossa.

En essència l'esquema bàsic de comunicacions no ha variat gaire des de principis del segle xx amb el port, el tren i les carreteres com a eixos principals de comunicació de la comarca. El que s'ha produït són millores i petites variacions com l'anul·lació de l'eix Roda-Reus; però sobretot el que sí que s'ha fet és l'adequació d'aquestes infraestructures als temps i als nous mitjans de comunicació com l'automòbil i l'avió. En realitat, al primer terç del segle xx la gran novetat a la qual van assistir els pobles del Tarragonès fou la implantació del nou invent de l'automòbil, i ho fan tant des d'una vessant lúdica com tràgica. En el primer cas, amb l'aparició de tornejos i competicions automobilístiques que tindrien el seu moment tràgic el 1922 amb l'accident a Constantí dins del trofeu Armengué, i en el segon cas, amb les constants notícies d'atropellaments de persones als pobles i d'accidents entre automòbils i carros. Però aquest progrés ha portat a una constant millora de les comunicacions per carretera dels pobles, asfaltant-les i ampliant-les i millorant els accessos a les vies principals de comunicació abans esmentades. Però l'estructura bàsica dels pobles de la costa amb una millor i més àmplia oferta de comunicació (carreteres i ferrocarril) en relació amb els pobles de l'interior no ha canviat gaire des de principis de segle; només s'ha ampliat l'oferta i adequat als nous mitjans de comunicació i a la nova situació econòmica imposada pel boom del turisme i la implantació de la petroquímica.

1.3. ECONOMIA

És precisament el nivell de desenvolupament econòmic un dels temes que també s'ha de tenir en compte per a l'estudi dels inicis del cinema, perquè això determinaria l'evolució demogràfica dels pobles i la importància de la burgesia en la seva composició social. Aquests són elements importants per comprendre el fenomen cinematogràfic en el primer terç del segle xx.

Actualment els dos motors econòmics de la comarca són el complex petroquímic i el turisme. Però aquests motors econòmics tenen el seu origen en els anys seixanta del segle xx, i és a partir de llavors quan els dos sectors tradicionals, l'agricultura o pesca i el comerç, entraren en decadència. Actualment l'agricultura o el sector primari té un pes específic molt escàs a l'economia de la comarca. Les diverses crisis han anat minvant el seu pes en l'economia de la zona. Una de les primeres crisis aparegué cap a finals del segle xix amb la plaga de la fil·loxera, que afectà el conreu tradicional de la vinya. Per això, durant el primer terç del segle xx l'agricultura de la comarca es va anar transformant cap a nous cultius fins que la fruita seca (avellaners i ametllers) es convertiren en el cultiu primordial. La següent crisi apareixeria a mitjan segle xx, però en aquest cas fou estructural, ja que el boom del turisme i la construcció i l'expansió del complex petroquímic van fer que l'agricultura perdés ràpidament mà d'obra i pes en l'economia, però no va alterar l'estructura dels seus cultius. En canvi, a finals del segle xx una nova crisi agrícola alterarà en part la situació. La crisi del preu de la fruita seca va fer replantejar moltes explotacions agrícoles a la recerca de nous cultius, però potser el canvi més important ha estat la recuperació de la vinya, amb una nova cultura del vi de qualitat, que s'ha convertit en un dels principals sectors de l'agricultura de la comarca a principis del segle xxi, seguit per les plantes ornamentals, les hortalisses, la fruita seca i l'oli d'oliva.

Mentre que als pobles de l'interior l'agricultura era el motor de la seva economia, als pobles de la costa ho era la pesca, que encara segueix tenint un alt pes en el sector primari comarcal, amb ports importants com els de Torredembarra i Tarragona. Però com tot el sector primari ha perdut molt de pes específic dins del conjunt de l'economia de la comarca, especialment a partir dels anys seixanta i, en aquest cas, per culpa del boom del turisme, desenvolupat sobre la base d'una gran extensió de costa amb ampli predomini de platges (26 km). Un turisme que ja tenia els seus precedents abans de la Guerra Civil, especialment a Salou, on a l'estiu hi acudia gent de Reus, Madrid i Aragó. Però bona part de la zona costanera i alguns pobles de l'interior acostumaven a ser residències d'estiu d'algunes famílies de Barcelona, com bé demostra la premsa d'aquell període, on constantment es feia referència a les estades de diverses famílies de forasters i a les festes d'estiu per a gaudiment dels no-residents. El boom del turisme, estranger primer i nacional després, a partir dels anys seixanta va suposar un gran desenvolupament urbanístic i de població a tots els municipis de la costa des de Salou a Roda de Berà, passant per Vila-seca, Altafulla, Torredembarra i Creixell. Pobles on el turisme va suposar un boom de construccions de

segona residència —base del turisme de la zona—, un important augment de població i la creació de noves infraestructures turístiques (hotels, *resorts*, parcs aquàtics i el complex de Port Aventura a Salou i Vila-seca). Això va transformar la fesomia i l'activitat econòmica d'aquests pobles i va donar força també al desenvolupament del comerç, les indústries de transport i comunicacions i les empreses immobiliàries. En essència, el sector terciari es va disseminar per part de la geografia de la comarca durant tota la segona meitat del segle xx i es va densificar, especialment a Tarragona.

Tarragona, com a capital de la província, tenia una alta concentració administrativa i de serveis que absorbia una part important de la seva població activa, a la qual s'ha de sumar la gent que treballava al port i en les feines relacionades amb l'activitat comercial que es desenvolupà al seu voltant. Aquesta era la base de l'economia de la ciutat, ja que la competència de Reus feia que el comerç hi fos menys important. Però durant tot el segle xx s'aniria desenvolupant amb força un sector comercial i hostaler que a poc a poc es convertiria en pol d'atracció de la comarca i voltants. Encara que l'essència econòmica de zona administrativa, política, eclesiàstica, educativa i judicial no la perdria mai, Tarragona també aniria desenvolupant, al costat del comerç, el seu atractiu turisticoarqueològic per a convertir-lo en un important eix econòmic de la ciutat. Una ciutat que en essència era, a principis del segle xx, el principal nucli industrial de la comarca i un dels tres més importants de la província (al costat de Reus i Tortosa). Més enllà del desenvolupament de la banca, el sector industrial fonamental de la ciutat a principis del segle xx fou el tèxtil, que més enllà de la capital, es desenvoluparia al llarg de conques fluvials per aprofitar el curs de l'aigua, i crearia un complex al voltant de la conca del Gaià, amb petits pols d'indústria tèxtil a la Riera de Gaià i Salomó. Un dels primers canvis en aquest procés de transformació industrial que es produí a la comarca després de la Guerra Civil passaria a Tarragona amb la creació de la Tabacalera, que inicià la seva producció el 1932. Però el gran canvi, tant per a la ciutat com per a tota la comarca, fou la implantació del complex petroquímic iniciada el 1965 amb la creació de la fàbrica d'Asfalts Espanyols (ASESA). El desenvolupament d'aquest complex petroquímic al voltant de Tarragona va transformar la vida econòmica i ciutadana dels municipis del voltant com Vila-seca, la Canonja, Constantí, la Pobla de Mafumet, el Morell i Perafort. A principis del segle xxi, tot i la importància del sector petroquímic en l'economia de la comarca, no és pas la branca més important de la indústria de la zona, sinó que ho és la de l'energia i l'aigua i les indústries extractives; i per darrere del petroquímic hi ha sectors importants com el dels productes metal·lúrgics, el del cautxú i plàstic i el de l'alimentació i begudes.

Tot aquest repàs econòmic el que posa de manifest és una enorme transformació de l'estructura econòmica de la comarca al llarg del segle xx, que hem de tenir present per entendre la implantació del cinema, ja que l'estructura social i econòmica dels diferents municipis de la zona era molt diferent de l'actual.

1.4. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

Finalment, l'aspecte més important de tots per al desenvolupament del cinema va ser l'evolució demogràfica. El nombre d'habitants determina el potencial d'espectadors i la rendibilitat del negoci de l'exhibició cinematogràfica, encara que hem de veure si al final és un factor fonamental o no i si podem establir una relació tan senzilla com seria la que a més quantitat de població més aviat i més fortament s'implantà el cinema.

Ja hem comentat anteriorment el gran pes que a la comarca del Tarragonès té la seva capital, Tarragona. Això, indubtablement, s'accentua en el cas d'estudiar l'evolució de la seva població. Però en conjunt la comarca entrava al segle xx en una crisi provocada pels efectes de la plaga de la fil·loxera que es van estendre fins al 1910. En aquest període es produí una forta emigració rural i un descens de població. Així, en conjunt, la comarca entrà al segle xx amb 32.758 habitants i va descendir fins als 32.524 a final de la primera dècada del segle. A partir de llavors es produí una lenta recuperació demogràfica fins a la Guerra Civil, i acabà la dècada dels anys trenta amb 44.717 habitants, tot i les conseqüències del conflicte bèl·lic. Un comportament que no van seguir per igual tots els municipis. En realitat aquest comportament fou el que tenien els municipis amb major població al 1900, Tarragona i Vila-seca, i el municipi de la Pobla de Mafumet. El pes d'aquests municipis en el conjunt de la població de la comarca era tan important que va marcar la seva tendència general, però hi hagué una gran varietat de matisos. Així, trobem el cas dels municipis de la Riera de Gaià, Roda de Berà i Vespella de Gaià, que durant tot el primer terç del segle xx no deixaren de perdre població de forma constant però no excessivament forta. En el cas contrari, ens trobem amb Torredembarra, que durant tot aquest primer terç no deixa d'augmentar la seva població i passa de 1.973 habitants el 1900 a 2.291 el 1940. Entremig trobem situacions molt variades que podem reagrupar en dos conjunts: els que iniciaren el segle amb augments de població i els que ho van fer amb pèrdues. Entre els primers trobem el Morell, la Nou de Gaià, Salomó i la Secuita. La diferència entre ells rau en el moment en què van començar a perdre població. Així, mentre que el Morell acusà la pèrdua el 1940, després de la Guerra Civil espanyola, la Secuita ho havia fet una dècada abans, el 1930, i la Nou de Gaià i Salomó el

1920. Mentrestant, entre els que iniciaren el segle amb pèrdues de població la diferència rau únicament en la dècada en què tenen una lleugera millora per després continuar amb les pèrdues. Així, el que més tard tindria aquesta millora va ser Perafort, que se situa el 1940, i això malgrat les conseqüències de la Guerra Civil espanyola; en canvi, Altafulla, Constantí i Creixell la viurien el 1930, i finalment, la Canonja, el Catllar, els Pallaresos, la Pobla de Montornès, Renau i Vilallonga del Camp la tindrien en el cens de 1920. Però, fins i tot, en aquest últim cas hi hauria certes diferències entre ells, ja que en alguns municipis la caiguda final seria més o menys accentuada.

A partir de la dècada dels quaranta s'inicià, en el conjunt de la comarca, una lenta expansió que s'accentuà de forma elevada a la dècada dels anys seixanta com a conseqüència de la industrialització, el boom del turisme, l'èxode rural del camp cap a les ciutats i la forta immigració, que afectà especialment al creixement de les ciutats (Tarragona en concret) i la zona de la costa (Vila-seca, Salou i Torredembarra especialment, però també els municipis d'Altafulla, Creixell i Roda de Berà). En el cas de Tarragona la forta immigració va crear al voltant de la ciutat grans àrees d'expansió per mitjà de barris perifèrics. Aquesta expansió també afectà nuclis veïns com Constantí i la Canonja, on s'ha de sumar la instal·lació del complex petroquímic al seu voltant que va portar a un augment de població, que s'estengué per la zona de la Pobla de Mafumet, el Morell i Vilallonga del Camp. En canvi les zones pròximes a la muntanya experimentarien, en aquest últim terç del segle xx, un retrocés, com foren els casos de Renau, Vespella de Gaià i Salomó.

La següent taula ens resumeix aquesta evolució demogràfica, especialment la de les primeres dècades del segle xx, on hem ressaltat l'inici de la Guerra Civil per poder veure, si comparem les columnes de 1936 i 1940, les conseqüències de pèrdues humanes que va produir. Hem anotat, a més, al final, la població actual per entendre l'evolució final de la comarca i poder comparar la situació actual amb la de principis del segle xx²:

MUNICIPI	1900	1910	1920	1930	1936	1940	2012
Altafulla	773	728	717	759	695	692	4.835
La Canonja	1.412	1.359	1.416	1.324	1.274	1.237	5.723
El Catllar	1.252	1.067	1.072	1.046	996	893	4.164
Constantí	2.306	2.141	2.081	2.193	2.217	1.952	6.774
Creixell	420	349	335	361	311	331	3.431
El Morell	1.372	1.535	1.546	1.697	1.612	1.491	3.514

2 Aquestes dades de població es poden consultar i extreure de la pàgina web de l'Institut d'Estadística de Catalunya: <http://www.idescat.cat>

MUNICIPI	1900	1910	1920	1930	1936	1940	2012
La Nou de Gaià	387	441	439	414	399	393	555
Els Pallaresos	378	342	393	387	387	345	4.387
Perafort	598	572	541	506	506	514	1.264
La Pobla de Mafumet	447	438	513	523	576	524	2.948
La Pobla de Montornès	949	922	949	875	824	788	2.897
Renau	166	158	161	89	82	76	137
La Riera de Gaià	1.163	1.087	1.037	974	989	917	1.691
Roda de Berà	774	695	678	652	637	568	6.299
Salomó	814	851	775	756	726	726	540
Salou ³							26.601
La Secuita	980	1.005	1.069	1.043	951	931	1.607
Tarragona	23.795	23.650	28.216	31.055	31.715	35.883	133.954
Torredembarra	1.973	2.063	2.113	2.203	2.278	2.291	15.310
Vespella de Gaià	261	216	212	160	121	118	395
Vila-seca ⁴	3.101	2.996	3.042	3.092	3.053	3.251	22.052
Vilallonga del Camp	1.236	1.235	1.261	1.144	1.112	1.006	2.204
TOTAL	32.758	32.524	37.329	40.021	40.504	44.717	253.294

Però d'aquesta evolució demogràfica un dels aspectes que més ens interessa és l'ordinalitat dels municipis en relació amb la seva població. Una ordinalitat que ens ha de permetre evitar errors en les conclusions. De vegades es pot tendir a extreure conclusions sobre l'arribada i evolució del cinema en funció de la població actual. Si fem això en el cas del Tarragonès tindríem que l'ordre dels municipis pel que fa a la seva població (any 2012) seria el següent:

1r	Tarragona	(133.954 hab.)
2n	Salou	(26.601 hab.)
3r	Vila-seca	(22.052 hab.)
4t	Torredembarra	(15.310 hab.)
5è	Constantí	(6.774 hab.)
6è	Roda de Berà	(6.299 hab.)
7è	La Canonja	(5.723 hab.)
8è	Altafulla	(4.835 hab.)
9è	Els Pallaresos	(4.387 hab.)

3. Municipi unit a Vila-seca (sense estadística pròpia).

4. Inclou l'actual municipi de Salou, llavors unit a Vila-seca.

10è	El Catllar	(4.164 hab.)
11è	El Morell	(3.514 hab.)
12è	Creixell	(3.431 hab.)
13è	La Pobla de Mafumet	(2.948 hab.)
14è	La Pobla de Montornès	(2.897 hab.)
15è	Vilallonga del Camp	(2.204 hab.)
16è	La Riera de Gaià	(1.691 hab.)
17è	La Secuita	(1.607 hab.)
18è	Perafort	(1.264 hab.)
19è	La Nou de Gaià	(555 hab.)
20è	Salomó	(540 hab.)
21è	Vespella de Gaià	(395 hab.)
22è	Renau	(137 hab.)

Però si traslладem aquesta ordinalitat al primer terç del segle xx podem apreciar alguns petits canvis, com es pot veure en la següent taula de les quatre primeres dècades del segle xx:

	1900	1910	1920	1930	1940
1r	Tarragona	Tarragona	Tarragona	Tarragona	Tarragona
2n	Vila-seca i Salou	Vila-seca i Salou	Vila-seca i Salou	Vila-seca i Salou	Vila-seca i Salou
3è	Constantí	Constantí	Torredembarra	Torredembarra	Torredembarra
4t	Torredembarra	Torredembarra	Constantí	Constantí	Constantí
5è	La Canonja	El Morell	El Morell	El Morell	El Morell
6è	El Morell	La Canonja	La Canonja	La Canonja	La Canonja
7è	El Catllar	Vilallonga	Vilallonga	Vilallonga	Vilallonga
8è	Vilallonga	La Riera de Gaià	El Catllar	El Catllar	La Secuita
9è	La Riera de Gaià	el Catllar	La Secuita	La Secuita	La Riera de Gaià
10è	La Secuita	La Secuita	La Riera de Gaià	La Riera de Gaià	El Catllar
11è	Pobla de Montornès	Pobla de Montornès	Pobla de Montornès	Pobla de Montornès	Pobla de Montornès
12è	Salomó	Salomó	Salomó	Altafulla	Salomó
13è	Roda de Berà	Altafulla	Altafulla	Salomó	Altafulla
14è	Altafulla	Roda de Berà	Roda de Berà	Roda de Berà	Roda de Berà
15è	Perafort	Perafort	Perafort	Pobla de Mafumet	Pobla de Mafumet
16è	Pobla de Mafumet	La Nou de Gaià	Pobla de Mafumet	Perafort	Perafort
17è	Creixell	Pobla de Mafumet	La Nou de Gaià	La Nou de Gaià	La Nou de Gaià
18è	La Nou de Gaià	Creixell	Els Pallaresos	Els Pallaresos	Els Pallaresos
19è	Els Pallaresos	Els Pallaresos	Creixell	Creixell	Creixell
20è	Vespella de Gaià	Vespella de Gaià	Vespella de Gaià	Vespella de Gaià	Vespella de Gaià
21è	Renau	Renau	Renau	Renau	Renau

En aquesta comparació el que veiem és el següent:

- 1) Indubtablement Tarragona va ser durant tot el segle xx el principal municipi de la comarca pel que fa a la població.
- 2) La divisió de Vila-seca i Salou no afecta la posició de la població a principis del segle xx, però sí que resulta que en l'actualitat Salou té més població que Vila-seca i es converteix en el segon municipi de la comarca, mentre que el primer terç del segle xx ho havia estat Vila-seca.
- 3) Al primer terç del segle xx, entre els 10 primers municipis es van produint petits canvis de posició entre Constantí i Torredembarra, la Canonja i el Morell i entre Vilallonga, el Catllar, la Riera de Gaià i la Secuita.
- 4) Un cas semblant es produeix entre els llocs 11 i 19 entre els pobles de Salomó, Roda de Berà, Altafulla, Perafort, la Pobla de Mafumet, Creixell, la Nou de Gaià i els Pallaresos. Però en aquest cas amb fluctuacions de pujades i baixades de posició, ja que els duets no són tan clars com en el cas anterior.
- 5) Finalment hi ha tres posicions fixes inalterables com són la de la Pobla de Montornès en el lloc 11 i Vespella i Renau en els dos últims llocs de totes les llistes del primer terç del segle xx.
- 6) En canvi, la comparativa amb el segle XXI mostra molts canvis que estan en consonància amb els canvis polítics i econòmics de la comarca. Més enllà de la divisió de Vila-seca i Salou, es veu la irrupció dels pobles de la costa com Roda de Berà i Altafulla com a conseqüència del turisme i dels relacionats directament o indirectament amb el complex petroquímic com el Catllar, el Morell o els Pallaresos. El que no canvia són els pobles de la zona més muntanyosa, que segueixen en els últims llocs (Renau i Vespella de Gaià) i reafirmant-se, ara, als últims llocs també, la Nou de Gaià i Salomó.

Únicament ens queda afegir que a principis de segle els pobles de la comarca del Tarragonès, pel que fa a la seva població, es podrien dividir en 4 grups:

- 1) Ciutats, tot i que seria més exacte dir que l'única ciutat és Tarragona, amb 23.795 habitants.
- 2) Pobles de més de 1.000 habitants, com serien els municipis de Vila-seca i Salou (3.101 hab.), Constantí (2.306 hab.), Torredembarra (1.973 hab.), la Canonja (1.412 hab.), el Morell (1.372 hab.), el Catllar

(1.252 hab.), Vilallonga del Camp (1.236 hab.) i la Riera de Gaià (1.163 hab.).

- 3) Pobles de més de 500 habitants, com serien els municipis de la Secuita (980 hab.), la Pobla de Montornès (949 hab.), Salomó (814 hab.), Roda de Berà (774 hab.), Altafulla (773 hab.) i Perafort (598 hab.).
- 4) Pobles de menys de 500 habitants: en aquest grup hi hauria els municipis de la Pobla de Mafumet (447 hab.), Creixell (420 hab.), la Nou de Gaià (387 hab.), Els Pallaresos (378 hab.), Vespella de Gaià (261 hab.) i Renau (166 hab.).

És aquest el territori que rebé el cinema a principis del segle xx, i hem de veure si aquestes característiques de població, industrialització i comunicacions van afectar la implantació i la forma de desenvolupament d'aquest fenomen, si això va ser semblant al que passà en altres zones o si va ser singular del cas del Tarragonès i buscar les raons de totes aquestes semblances o diferències.

2. VICISSITUDS HISTÒRIQUES

En aquest breu repàs que acabem de fer de determinats aspectes geogràfics hem fet constants referències al primer terç del segle xx com a marc de l'estudi. Creiem necessari ara delimitar aquest marc històricament, relacionar-lo amb el cinema i justificar les raons d'aquesta elecció.

Hi ha un ampli consens⁵ a establir l'existència d'una etapa inicial del cinema entre el seu naixement⁶ i la primera dècada del segle xx (1910). El període dels anys vint va ser ja una etapa de consolidació de la indústria i el dels anys trenta una etapa de transició del mut al sonor. Sense deixar de ser cert això, especialment pel que fa a l'exhibició a les ciutats i en relació amb la indústria cinematogràfica de producció i distribució, la qüestió que ens plantejem és si aquest esquema cronològic és aplicable al desenvolupament del cinema als pobles. Aquest és un dels interrogants de l'estudi, i per això hem ampliat el marc cronològic fins al final de la Guerra Civil espanyola. Així, la recerca abasta tot el primer terç del segle xx, entre 1897 i 1939. La raó de la data d'inici d'aquest període és molt clara: la de la primera projecció a les comarques del Camp de Tarragona. En canvi, la del final del període no ho sembla tant ja que, tècnicament parlant, una data

5 Vegeu només com a exemple el títol de l'article de Pedro Ballesteros Torres "Per a una bibliografia sobre els primers anys del cinema a Espanya: 1895-1910" (2009: p. 1-38) o l'estudi de José Antonio Bello Cuevas (2010) que abasta des de 1896 a 1920.

6 Un naixement que atenent a la primera projecció bé seria 1895 per l'oficial al món, o bé 1896 per al naixement a Espanya amb la primera projecció a Madrid.

que marcaria profundament la indústria cinematogràfica seria la de 1930 i no la de 1939, perquè suposà el pas del cinema mut al sonor. Nosaltres hem escollit en canvi una data de caràcter sociohistòric com va ser el final de la Guerra Civil espanyola perquè aquesta data suposà en essència un gran daltabaix en tots els aspectes de la vida política, econòmica i social de Catalunya i d'Espanya. També podem veure com aquest esdeveniment marcà un profund canvi en l'exhibició cinematogràfica en molts dels pobles de la comarca del Tarragonès. En fi, que la raó d'aquesta periodització és que volem explicar, en un marc geogràfic concret (la comarca del Tarragonès), no només quan i quines persones feren les primeres exhibicions cinematogràfiques, sinó també veure si aquelles exhibicions es van consolidar en forma de projeccions habituals o simplement foren projeccions puntuals. En resum, estudiar les formes i el procés d'assentament del cinema als pobles en comparació amb el que es donà a la ciutat ens resultarà factible en un marc geogràfic com el proposat, ja que es barregen els diferents tipus de municipis necessaris per fer la comparació. També ens agradaria veure si aquest fenomen, estudiat aquí a petita escala, és extrapolable a la resta de Catalunya.

Com que una de les dates que marca la periodització és de tipus sociohistòric, estaria bé fer unes breus pinzellades de l'evolució històrica de Catalunya i d'Espanya durant el primer terç del segle xx⁷ i relacionar-les amb el cinema, perquè l'esdevenir històric, en molts llocs i en alguns moments concrets, marcaria o determinaria algun dels aspectes del desenvolupament del cinema en aquesta comarca.

Aquesta evolució històrica fou la d'un país que passà d'un estat amb estructures de poder vuitcentistes i antiquades a un estat modern i en vies d'evolució progressista que es veuria truncada per una Guerra Civil i una dura postguerra. No va ser la primera guerra que afrontava el poble espanyol des de la Restauració borbònica; l'esmentat conflicte havia estat precedit per diverses guerres colonials a Cuba i el Marroc. Aquest últim conflicte al Marroc va donar lloc a una dictadura militar als anys vint que enfonsarà la monarquia i induirà a la transformació del país en una república efímera de

forts contrastos i disputes polítiques. Una República que acabarà tràgicament en una Guerra Civil de la qual surt triomfant una dictadura militar.

Espanya i Catalunya havien entrat al segle xx amb profunds contrastos entre elles agreujats per una gran crisi política sorgida arran de la derrota militar del 1898 davant els Estats Units i la consegüent pèrdua de les últimes colònies a Amèrica (Cuba i Puerto Rico) i Àsia (Filipines). Mentre la resta d'Espanya era un país eminentment agrícola, exceptuant el País Basc, Catalunya era una important zona industrial sobre la base del tèxtil. Mentre podem considerar que la resta d'Espanya anava endarrerida en tots els índexs de desenvolupament respecte als països europeus més propers, Catalunya era la zona més europeïtzada de la península Ibèrica, tot i tenir els seus propis problemes. Mentre que a la resta d'Espanya la crisi del 98 va fer ressorgir el nacionalisme centralitzador latent durant tot el segle XIX emmarcat en un desig de regeneració d'un país ofegat per l'oligarquia i el caciquisme, a Catalunya es desenvolupava i organitzava políticament un fort nacionalisme identitari propi que anava adquirint a poc a poc majors quotes de poder. A aquesta situació s'havia de sumar la sempre important presència del republicanisme, que no havia estat esborrat del mapa polític espanyol després de la fi de la Primera República Espanyola el 1874, i un incipient moviment obrer en vies de consolidació, amb la peculiaritat que a Espanya hi havia més implantació de l'anarquisme que del socialisme. Fou en aquella societat endarrerida respecte a altres països europeus, més rural que urbana, on inicià el cinema els seus primers passos. La situació sociopolítica que hem descrit va fer molt difícil la consolidació d'una indústria cinematogràfica a Espanya i va ser per això que el desenvolupament de la indústria de l'exhibició fou molt lenta a tot el país.

En aquella Espanya la màxima autoritat era el rei Alfons XIII, que a poc a poc s'aniria fent gran i es convertiria en el primer rei que utilitzaria el cinema com a element de propaganda del seu regnat. La seva monarquia era el cim d'un sistema polític liberal conservador d'alternança de partits implantat després de l'experiència de la Primera República el 1874 i que estava en ple procés de crisi per falta de líders i per les lluites internes dels partits Conservador i Liberal, que s'alternaven al govern en un sistema que caminava cap al seu total desmantellament i cap al final també de la monarquia. Els tres grans problemes que havia d'afrontar el govern de Madrid en aquells anys eren l'auge del nacionalisme, especialment el català, la recuperació del republicanisme i el ressorgiment d'un nou colonialisme. El primer acabà esclatant en els esdeveniments de la Setmana Tràgica de 1909, que amb prou feines aconseguí controlar el govern central. El segon va caminar cap a una unificació de les forces republicanes. I el tercer marcaria

7 Igual que en el cas anterior sobre la geografia de la comarca del Tarragonès, no creiem necessari aquí donar una detallada relació de la bibliografia necessària per explicar l'esdevenir històric d'Espanya i Catalunya en les quatre primeres dècades del segle xx, i més tenint en compte que atenen tant a les obres generals com a les d'àmbit local, aquesta bibliografia ocuparia més pàgines que tot aquest estudi en el seu conjunt. Per això, hem optat per donar algunes poques obres de tipus general a la bibliografia final, a les quals ens remetem com a obres de consulta utilitzades per aquest breu esbós que fem aquí de la història d'Espanya i Catalunya en els primers quaranta anys del segle xx.

la vida de milers d'espanyols i tot el rumb polític de les dues primeres dècades del segle xx. L'ocupació de l'escàs territori del nord del Marroc portà als desastres de 1909 al barranc del Llop o al d'Annual de 1921.

Aquells esdeveniments van tenir el seu reflex en la història del cinema dels pobles del Tarragonès. D'una banda els desastres al Marroc comportaren àmplies onades de fervor patriòtic i mostres de suport als soldats de les quals no són aliens els empresaris dels primers cinematògrafs, amb sessions de cinema a favor dels soldats, i fins i tot s'arribaren a rodar films locals per recaptar fons, com veurem en el cas de Tarragona ciutat. D'altra, moltes de les associacions recreatives que en el seu si acolliren el cinema tenien un clar caràcter polític, i el creixement de les forces catalanistes o republicanes afavorí el sorgiment d'associacions més progressistes que entenien el cinema com un element de desenvolupament de les petites poblacions rurals. Per exemple la difusió del republicanisme va estendre pel territori centres, ateneus i cases del poble, que en el cas de la comarca del Tarragonès tindria el seu reflex en la creació de diverses entitats politicoculturals que van jugar un important paper en el desenvolupament del cinema en alguns pobles de la comarca.

Als anys deu els problemes seguien sent els mateixos. El nacionalisme català donà alguns petits passos cap a un autogovern, com per exemple la creació de la Mancomunitat de Catalunya el 1914, que va impulsar el primer estatut d'autonomia de Catalunya el 1919. Marroc entrà en un període d'impàs com a conseqüència de la Primera Guerra Mundial, en què Espanya es mantingué neutral, no sense les tensions internes entre partidaris dels aliats o dels alemanys. La Primera Guerra Mundial va suposar una certa prosperitat econòmica que va portar a certes reformes davant la creixent pressió dels sindicats i partits obrers, especialment el Partit Socialista, assentat en zones obreres urbanes i que seguia una via reformista, i l'anarquisme de la CNT, assentat en zones camperoles i zones industrials importants com Catalunya, que seguia la via revolucionària.

L'auge d'aquests grups va augmentar la conflictivitat obrera, que es va agreujar amb la crisi econòmica produïda després de la fi de la Primera Guerra Mundial, cosa que donà lloc al període del pistolisme en què grups armats obrers s'enfrontaven obertament als carrers a grups de pistolers contractats pels patrons en una espiral d'acció terrorista-reacció. Aquella situació, agreujada amb la crisi del Marroc causada pel desastre d'Annual, va portar l'exèrcit a fer un cop d'estat i implantar la dictadura de Primo de Rivera el 1923.

La dictadura va acabar amb la conflictivitat obrera i el nacionalisme català, amb una forta repressió d'ambdós i una política d'obres públiques

que va donar lloc a un període de bonança econòmica i a una millora de les condicions laborals dels obrers. També va acabar amb el problema del Marroc amb l'ajuda de França, però va vincular definitivament el destí de la monarquia al de la dictadura, que amb el pas dels anys va pretendre imitar el model feixista que Mussolini havia implantat a Itàlia mitjançant la creació d'un partit únic i una forta repressió de l'oposició. Aquella repressió fou molt important en l'esdevenir de la història del cinema als pobles perquè determinades associacions van tenir problemes per seguir amb la seva activitat, i el desig de control de la societat que imposava la dictadura també va ser implantat al cinema.

D'altra banda, la repressió va portar l'oposició a unir-se al voltant del republicanisme. Primo de Rivera va deixar el poder el 1930 i el rei va intentar salvar la monarquia tornant a la llera democràtica, però ja era tard i la victòria de les forces republicanes a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 van precipitar la fi de la monarquia i la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931.

En plena crisi econòmica arribava una República que va ser un breu període d'esperança i il·lusió no exempt de contradiccions, grans tensions i greus conflictes. Els cinc anys de desenvolupament de la República es poden dividir en quatre períodes: el període constituent (1931), el bienni reformista (1931-1933), el bienni conservador (1934-1936) i l'etapa del Front Popular (1936) amb l'epíleg de la Guerra Civil fins a 1939. El primer període fou el de la creació de l'estructura política de l'estat i va estar marcat per la discussió de la Constitució, que finalment s'aprovà el 1931. Després de l'aprovació de la Constitució s'escollí com a president de la República Niceto Alcalá Zamora i es nomenà un nou govern, que va presidir Manuel Azaña. S'iniciava llavors el bienni reformista, en què el govern es va dedicar íntegrament a aprofundir en les reformes empreses, que van afectar l'estructura de l'estat, les relacions laborals, la situació del camp i l'església. Els grups afectats per aquelles reformes van començar a organitzar-se contra la nova República i el 1933 la CEDA, una coalició de grups de dreta, guanyà les eleccions. S'iniciava el bienni conservador, on encara que no governés la CEDA, aquesta el marcaria pel fet de donar el seu suport als diversos governs. El programa bàsic del nou govern va ser rectificar tota la política del període anterior, canviant, reformant o derogant pràcticament tot allò aprovat en el bienni precedent. Després del fracàs de l'aixecament de 1934 a Astúries i Catalunya les forces d'esquerres s'aliaren en el Front Popular per derrotar la CEDA, i això passà el 1936, però el nou govern va durar pocs mesos. La majoria de les forces oposades a la República (monàrquics, catòlics, falangistes, carlins) s'aliaren amb sectors conservadors de l'exèrcit